

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO

WYDZIAŁ PSYCHOLOGII

85-867 Bydgoszcz, ul. Leopolda Staffa 1

fax (0-52) 3708401 telefon (052) 3708402, 3708403

e-mail: psyche@ukw.edu.pl

prof. dr hab. Hanna Liberska

Wydział Psychologii

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

w Bydgoszczy

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Weroniki Kłakulak-Torby

pod tytułem:

***Wybrane aspekty metapoznania i doświadczeń relacyjnych osób tworzących związki
romantyczne***

napisanej pod kierunkiem profesor dr hab. Marii Ledzińskiej

Tematyka związków romantycznych, ich wyznaczników i mechanizmów w nie zaangażowanych wzbudza uwagę wielu badaczy w różnych kręgach kulturowych. Poszukuje się ich między w oddziaływaniach wychowawczych rodziny, a w ostatnim okresie czasu -coraz częściej zwraca się uwagę na znaczenie i specyfikę wczesnodziecięcej więzi przywiązaniowej. Więzy tej i wewnętrznym modelom (in. modele robocze) w postaci

schematów poznawczych przypisuje się dominującą rolę w kształtowaniu relacji społecznych i schematów poznawczych siebie samego oraz innych. Postać przywiązania – określana i opisywana często w literaturze przedmiotu poprzez konstrukt stylu przywiązania/stylu przywiązaniowego warunkuje jakość funkcjonowania emocjonalno-społecznego i sposób postrzegania świata. Odpowiada także za wewnętrzne modele działania. Więzy bezpieczna jest uznawana za warunkującą pozytywną adaptację – efektywną m.in. ze względu na jakość relacji społecznych, w tym relacji intymnych w dorosłym życiu.

Wychodząc z powyższych założeń Pani mgr **Weronika Kłakulak-Torba** w przygotowywanej rozprawie doktorskiej podjęła problem więzi przywiązaniowej w relacji romantycznej, a właściwie ustabilizowanej względnie długotrwałej relacji intymnej łączącej kobietę i mężczyznę i ich funkcjonowania metapoznawczego. Skoncentrowała się na rozpoznaniu znaczenia doświadczenia relacyjnego pary intymnej dla wybranych aspektów metapoznania i znaczenia metapoznania dla konstruowania przeszłości, identyfikacji metapoznania relacyjnego, oraz na rozpoznaniu związków między wybranymi koncepcjami metapoznania. Analiza tekstu rozprawy wskazuje, że wśród celów eksploracji prowadzonej przez Doktorantkę było także rozpoznanie stylu przywiązania do rodziców/obiektów przywiązania ukształtowanego we wczesnym dzieciństwie, stylu przywiązania do aktualnego partnera w relacji intymnej (o statusie współmałżonka lub stałego partnera) i ich związków oraz różnic i podobieństw - w powyższych obszarach poszukiwań - między kobietami i mężczyznami.

Podstaw teoretycznych Doktorantka poszukiwała wśród teorii i modeli psychologii rozwoju człowieka, bądź poznawczo-rozwojowej, klinicznej oraz społecznej. Praca łączy się na styku paradygmatu psychodynamicznego, poznawczego i etologii poprzez odwołania do wrodzonych wzorców zachowań. Ze względu na specyfikę grupy badanej pracę można włączyć w obszar zainteresowań psychologii rodziny. Powyższe wskazuje na stopień złożoności projektu zrealizowanego przez Doktorantkę.

Rozprawa doktorska obejmuje 228 stron. Jej strukturę można uznać za zbliżoną do „typowej” dla prac o charakterze empirycznym.

Po spisie treści znajdujemy streszczenie i cztery części zatytułowane jako: „Wprowadzenie teoretyczne”, „Metoda badań”, „Analiza wyników” i „Dyskusja wyników”. Wymienione części pracy zajmują strony od 11 do 168.

Po dyskusji wyników znajduje bibliografia, która zajmuje 45 stron, następnie spis tabel, spis rysunków i sześć załączników (oznakowanych literami alfabetu: od A do F).

Część pierwsza, czyli „Wprowadzenie teoretyczne” składa się z siedmiu rozdziałów noszących następujące tytuły: Wprowadzenie do teorii więzi, Więź w dorosłości, Metapoznanie, Psychologiczne aspekty funkcjonowania związków partnerskich, Problematyka badań własnych, Pytania badawcze oraz ostatni rozdział w tej części pracy, a mianowicie Hipotezy.

Część druga „Metoda” obejmuje cztery rozdziały: Rejestr zmiennych, Operacjonalizacja zmiennych, Organizacja badań i Osoby badane.

Część trzecia „Analiza wyników” składa się z pięciu rozdziałów, a są to: Analizy wstępne, Weryfikacja hipotez badawczych, Wnioski z badań ilościowych, Wnioski dodatkowe, Pomiar jakościowy – analiza.

Część ostatnia „Dyskusja wyników” obejmuje cztery podrozdziały, takie jak: Hipotezy potwierdzone i częściowo potwierdzone, Hipotezy niepotwierdzone, Ograniczenia projektu oraz Implikacje praktyczne.

We wstępie (pominiętym w Spisie treści) Doktorantka wskazuje zasadniczy cel swych poszukiwań – a razem ważne osiągnięcie badań - jakim jest ustalenie znaczenia więzi w relacji romantycznej dorosłych dla ich funkcjonowania poznawczego i metapoznawczego w związkach partnerskich. Nawiązano tu do badań P.Fonagya i A.Batemana (2007) potwierdzających znaczenie wczesnodziecięcej więzi z opiekunem dla rozwoju wyższych procesów psychicznych, w tym dla mentalizacji i kształtowania się osobowości borderline i metapoznania u dziecka. Ukierunkowuje swą uwagę na teorię więzi przywołując prace Cindy Hazan i Phillipa R. Shavera (1992) (oraz innych badaczy) wskazujące na znaczenie więzi w relacji romantycznej dla aktywności poznawczej, komunikacji w związku i satysfakcji ze związku. Następnie wyodrębnia trzy konstrukty w obszarze metapoznania, które uznała za ważne w swoim projekcie, a mianowicie metapoznanie temporalne, dysfunkcjonalne przekonania metapoznawcze i metapoznanie relacyjne. Doktorantka zwróciła szczególną uwagę na znaczenie metapoznania dla objawów psychopatologicznych i do tego wątku nawiązuje kilkakrotnie w treści pracy – dokując interesujących ustaleń.

We wstępie Doktorantka zarysowała także przyjętą koncepcję badań, która uwzględnia podejście ilościowe i jakościowe. Nie jest to częste rozwiązanie w badaniach

psychologicznych, choć – należy podkreślić, że jest ono czasochłonne, wymagające inwencji, lecz daje możliwość głębszego poznania eksplorowanego zjawiska.

We Wstępie wskazała te założenia, które przyjęła i które ukierunkowały jej badania i sposób interpretacji uzyskanych wyników. Są to trzy założenia dotyczące więzi nawiązywanej we wczesnym dzieciństwie, trzy założenia dotyczące więzi „romantycznej” w dorosłości oraz pięć założeń co do metapoznania.

Należy zwrócić uwagę na wybór grupy wiekowej, jaką jest grupa osób w średniej dorosłości, które realizują wiele zadań i ról, i w związku z tym mogą doświadczać różnych trudności zakłócających funkcjonowanie w relacjach społecznych, w tym w związkach intymnych. Nie jest to też grupa „łatwo dostępna,” dla badacza, a w szczególności trudno jest zainteresować udziałem w badaniach dorosłych mężczyzn. (Z tym wyzwaniem Doktorantka poradziła sobie dobrze.)

Należy odnotować, że przedstawiony zaledwie na kilku stronach Wstęp pozwala Czytelnikowi rozpoznać orientację Doktorantki w przedmiocie badań, poprawność założeń teoretycznych i metodologicznych.

Trzy z wyżej wymienionych rozdziałów - budujących część rozprawy zatytułowaną jako *Wprowadzenie teoretyczne* - dotyczą podstawowych konstruktów w projekcie. Ich opis zajmuje 55 stron.

W pierwszym z nich Doktorantka przedstawiła sposób rozumienia więzi i jej podstawowych aspektów: ewolucyjnego i biologicznego, emocjonalnego oraz poznawczego. Rozpatruje behawioralny system przywiązania jako mechanizm regulujący poszukiwanie bliskości fizycznej i dostrzega jego biologiczny - wrodzony charakter. Adaptacyjność przywiązania potwierdza jego występowanie u niektórych gatunków zwierząt. Geneza przywiązania, jego z jednej strony - uniwersalny charakter (przywiązania) wśród ludzi a z drugiej strony - zróżnicowanie kulturowe – mogą być podstawą do refleksji o potencjalnej zmianie ewolucyjnej i jej konsekwencji dla bliskich relacji i specyfiki zmian rozwojowych sfery poznawczej, w tym systemu eksploracyjnego i w efekcie - metapoznania. (Jednak nie jest to problem, którym zajmowała się Doktorantka.) Autorka zauważa, swobodna eksploracja sprzyjająca uczeniu wymaga bezpiecznego przywiązania do opiekuna/rodzica. Tu nasuwa się pytanie czy osoby, których przywiązanie ma charakter poza-bezpieczny – nie mogą eksplorować lub uczyć się? A może jest przeciwnie – mogą eksplorować, bo nie ogranicza ich przywiązanie? A eksplorując zbierają nowe doświadczenia, które przyczyniają się do

przepracowania wcześniejszego doświadczenia? Zatem uczą się i adaptują do warunków, w których się znajdują, funkcjonują, rozwijają. Warto zastanowić się nad kwestią nie-adaptacyjnej więzi lub nie-adaptacyjnych systemów behawioralnych. Jest to interesujące zagadnienie: jeśli weźmiemy pod uwagę wypowiedź na temat selekcji naturalnej więzi przywiązaniowej – gdyby jedynie więź bezpieczna była adaptacyjna, to inne rodzaje więzi powinny zaniknąć, pewne układy genów „wypadłyby” z puli genowej. (Proszę, aby Doktorantka ustosunkowała się do tej kwestii.)

W rozważaniach nad biologicznością przywiązania wskazano na „korelaty neuronalne” w postaci wielu struktur, czy części mózgu – powołując się na badania kilku specjalistów. Korelatów między zachowaniem człowieka a procesami fizjologicznymi jest wiele i niektóre z nich są dość dobrze zbadane. Dotychczasowa wiedza neuronauki na temat stylu przywiązania dorosłych jednak jest ciągle niewielka, a jest to ważna kwestia.

Aspekt emocjonalny więzi został uznany za podstawowy dla jej psychologicznego doświadczania. Na podstawie prac Bowlby’ego i Powella Doktorantka dokonuje rozróżnienia dwóch pojęć: bezpiecznej bazy i przystani, w których przejawia się regulacyjna funkcja więzi i w które zaangażowani są opiekunowie/rodzice i dzieci. Nasuwa się pytanie: kto jest „stroną dominującą” w procesie jej nawiązywania? A może ze względu na „biologiczność więzi” – takie pytanie nie jest potrzebne? W wyjaśnieniu można podjąć próbę odwołania się do mechanizmu spustowego uznanego na gruncie etologii. (Proszę Doktorantkę o ustosunkowanie się do tej kwestii, gdyż w swych wywodach zwróciła uwagę na początkową asymetrię więzi.)

Omawiając aspekt poznawczy więzi Doktorantka skupiła się na Wewnętrznych Modelach Roboczych przedstawionych przez Bowlby’ego (2007). Treść WMR obejmuje reprezentację self dziecka, osoby opiekuna i relacji między nimi. Zostały uznane za element / budulec schematów poznawczych, w tym struktury samowiedzy. Nasuwa się kwestia możliwości zmiany w rozwoju indywidualnym zasad organizacji samowiedzy.

Wywody na temat więzi przedstawione przez Doktorantkę stanowią podstawę do wnioskowania o analogii między związkami partnerskimi a relacją małego dziecka z jego opiekunem oraz do empirycznej eksploracji i interpretacji związków między więzią i genezą procesów poznawczych (tu: metapoznania). Są zatem użyteczne ze względu na cele projektu.

Nasuwa się uwaga dotycząca określenia występującego w tych rozdziałach, a mianowicie „związek partnerski” w odniesieniu do par intymnych. Po pierwsze, nie każda para intymna

(małżeńska, kohabitacyjna itd.) ma relacje partnerskie i – po drugie, relacje partnerskie nie występują wyłącznie w bliskich związkach/związkach intymnych.

Rozdział drugi *Więź w dorosłości* zawiera przywołanie tezy Bowlby'ego o trwałości więzi nawiązanej we wczesnym dzieciństwie i jej całonocnych skutkach regulujących aktywność jednostki. Ma zatem znaczenie dla innych powiązanych z nią osób, w tym partnerów intymnych. Doktorantka sygnalizuje tu dwa sposoby badania więzi i wymienia Wywiad Przywiązania Dorosłych (Mary Main) i Procedurę Obcej Sytuacji. Następnie rozpatruje przywiązanie w relacjach romantycznych odwołując się do stosunkowo popularnej wśród psychologów koncepcji stylów przywiązania Shavera i Hazan (1987) i ponownie podkreśla podobieństwa relacji przywiązaniowej dorosły-dziecko i dorosły-dorosły. Wskazane zostają ich podobieństwa (na poziomie behawioralnym np. patrzeć sobie w oczy, całowanie się, przytulanie, głaskanie, czy ogólnie: podążanie za... itd.), które można wyjaśnić poprzez wspólne podstawy biologiczne więzi według prac Eibl-Eibesfelda (1979). Doktorantka dostrzegła także różnice, z których jedna dotyczy aspektu seksualnego obecnego w relacji intymnej dorosłych. W tym miejscu można by było wskazać na zaburzenia w relacji dziecko – dorosły (nawet więzi pomiędzy nimi) przejawiające się podejmowaniem przez dorosłego zachowań seksualnych wobec dziecka. (Rozważenie tej kwestii w ramach teorii przywiązania może stanowić duże wyzwanie.) W treści pojawia się wątek dotyczący stanowienia bezpiecznej bazy dla jednego z „partnerów” relacji romantycznej w dorosłości przez osobę „trzecią”. To nasuwa pytanie o obecność więzi w parze intymnej lub o charakter tej relacji. Czy przysługuje jej status więzi?

Omówiona została także kwestia stabilności stylów przywiązania osób dorosłych. Badania podważające tę stabilność mogą stanowić podstawę do wnioskowania o odmiennym charakterze więzi łączącej dorosłych stanowiących parę intymną w stosunku do więzi przywiązaniowej małego dziecka i jego opiekuna/figury przywiązania, co zauważa Doktorantka. Rozdział ten jest jednym z bardziej zasobnych treściowo. Zebrany w nim materiał na podstawie przeglądu opracowań teoretycznych i empirycznych pozwolił na stwierdzenie o oddziaływaniu więzi z figurą przywiązania na różne aspekty psychicznego funkcjonowania dorastających i dorosłych, w tym na przekonania o sobie i o innych oraz sposób tworzenia relacji, w tym bliskich. Rozpatrzono obecne w literaturze style przywiązania (Goldberg, 2000; Plopa, 2005; Bartholomew i Horowitz, 1991) bądź strategie regulacyjne (por. Brenann, Clark, Shaver, 1998) mające w istocie status stylu i rodzaje więzi

(Bowlby, 1982, 2007), a także powrócono do pojęcia behawioralnego systemu przywiązania (Shaver, Hazan, 1987).

Rozdział zamyka konkluzja o funkcji stylów przywiązania dorosłych, jaką jest regulacja, czyli style te są strategiami regulacyjnymi, które można pogrupować do dwóch kategorii: pierwotne i wtórne (Shaver, Mikulincer, Pereg, 2003). Służą regulacji dystresu i systemu przywiązania i skutkują specyficznymi przekonaniem na temat siebie i innych oraz sposobami przetwarzania informacji. Analiza rozważań zawartych w podrozdziale 2.6 wskazuje na podobieństwo funkcji/znaczenia (stylu) przywiązania do opiekuna/rodzica i do osoby, z którą dorosły pozostaje w relacji bliskiej / intymnej i na ważną różnicę: otóż przywiązanie u dorosłych ma znaczenie przede wszystkim dla regulacji przywiązania (w relacji intymnej). (Więzi: dziecko – opiekun przypisuje się większy zasięg. Jest on bardziej doniosły.)

Doktorantka przychyliła się do poglądu o rozległym znaczeniu więzi nawiązanej we wczesnym dzieciństwie dla rozwoju człowieka w ciągu życia i w konsekwencji przyjmuje założenie o wpływie przywiązania z podstawowym opiekunem / figurą przywiązania na ważne relacje w dorosłości.

W ostatniej części rozdziału pierwszego znajdują się wywody na temat doświadczenia indywidualnego/osobniczego – ważne ze względu na główny problem interesujący Doktorantkę, a mianowicie doświadczenia relacyjne. Przybliżony został sposób rozumienia doświadczenia przez T.Tomaszewskiego (1984) i Z.Włodarskiego (1979), G.Katry (1996) oraz koncepcja strukturacji i restrukturacji doświadczenia autorstwa M.Tyszkowej. Przytoczono cytaty dotyczące psychicznego opracowania doświadczeń zaczerpnięty z pracy L.Bakier (2017, s.17), zgodnie z którym jest to „ewaluatywne, afektywne i poznawcze organizowanie treści doświadczeń w struktury psychiczne”. W tym punkcie nie podejmuję dyskusji z opracowaniem koncepcji M.Tyszkowej przez L.Bakierę – jednak nie apróbuję cytowania z „drugiej ręki”. Jestem pewna, że w zasobach biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego można znaleźć publikacje Marii Tyszkowej, a koncepcja strukturacji i restrukturacji doświadczenia była publikowana także w języku angielskim i jest dostępna w źródłach zagranicznych.

Dokonany syntetyczny przegląd pojmowania doświadczenia przez polskich psychologów doprowadził doktorantkę do sformułowania własnej definicji doświadczenia relacyjnego, wedle której jest to doświadczenie „...całościowe – gatunkowe, indywidualne oraz społeczne,

dotyczące szczególnego obszaru funkcjonowania człowieka, jakim są znaczące relacje interpersonalne na przestrzeni życia podmiotu” (s. 37). Generalnie definicja doświadczenia relacyjnego nie odbiega znacząco od definicji doświadczenia. Doktorantka zauważa, że doświadczenia relacyjne mają „jednocześnie charakter wielokrotny i powtarzający się (związki romantyczne), jak i unikatowy, niepowtarzalny (relacja z rodzicem)” (s.37). Ze względu choćby na spostrzeżenie Doktorantki, że doświadczenia relacyjne są subiektywne – warto by było zastanowić się nad sposobem rozumienia „wielokrotnych i powtarzających się” doświadczeń w związkach romantycznych, jak i unikatowości i niepowtarzalności doświadczeń w relacji z rodzicem, bądź nad podanymi przykładami.

Proszę Doktorantkę o ustosunkowanie się do przytoczonej refleksji L.Bakiery na temat doświadczenia społecznego w rozumieniu M.Tyszkowej (s. 38) i o podanie przykładu doświadczenia nie-relacyjnego.

Rozdział poświęcony doświadczeniu uważam za konieczny w rozprawie, której tytuł wskazuje doświadczenie (relacyjne) jako jeden z centralnych konstruktów. Na uwagę zasługuje oparcie się na pracach polskich psychologów, co już wcześniej podkreśliłam, i uznaję za wskaźnik lub dowód walorów naukowych ich prac.

W rozdziale trzecim *Metapoznanie* Doktorantka przedstawiła sposób rozumienia meta poznania jako procesów poznawczych jednostki skierowanych na samopoznanie, wymagających udziału świadomości i obejmujących monitorowanie i kontrolowanie działań poznawczych (por. s. 38). Takie rozumienie bazuje na pracach Flavella (1979), Martinez (2006) i Metcalfe (2009), (por. Nęcka, Orzechowski i Szymura; 2007). W treści rozdziału uwzględniono poziomy funkcjonowania umysłu: przedmiotowy i metapoznawczy oraz zwrócono uwagę na elastyczność procesów przetwarzania (por. M.Dragan, 2011). Przybliżone zostały dwa aspekty metapoznania: wiedza metapoznawcza i umiejętności metapoznawcze. Doktorantka w tych analizach oparła się na pracach M.Ledzińskiej, Zajenkowskiego i Stolarskiego (2013) oraz M.Ledzińskiej i E.Czerniawskiej (2011) (p. Paris, 2002; Koroat, 1997). Rozważania nad znaczeniem metapoznania dla funkcjonowania jednostki odwołują się do prac M.Ledzińskiej i E.Czerniawskiej (2011) rozróżniających mechanizmy regulacyjne: niższego poziomu (popędowo-emocjonalne) i poziomu wyższego (racjonalno-wolicjonalne). Zaakceptowała stanowisko przywołanych autorek (2011) dotyczące najwyższego poziomu regulacji, który polega na obserwowaniu/monitorowaniu własnych stanów psychicznych/umysłu, stosunku do siebie i świata zewnętrznego. Doktorantka podała także sposób rozumienia dwóch rodzajów kontroli, a mianowicie

poznawczej i behawioralnej. Wprowadziła także klasyfikację koncepcji metapoznania na podstawie kryterium jakim jest rodzaj informacji, i w ten sposób wyodrębniła metapoznanie temporalne, monitorowanie metapoznawcze i samowiedzę. Za najbardziej interesujący rodzaj samowiedzy – jak się wydaje – uznała dysfunkcjonalne przekonania metapoznawcze jako niezgodne z rzeczywistością. Te trzy konstrukty zostały opisane w kolejnych podrozdziałach i wprowadzone do modelu badań.

Konstrukty metapoznania temporalnego (zdefiniowany jako doświadczanie siebie w czasie) został opisany na podstawie pracy Stolarskiego, Krężolek i Witowskiej (2017), która bazuje na taksonomii perspektyw czasowych Zimbardo i Boyda (1999). Doktorantka starała się wydobyć kluczowe elementy konstruktu metapoznania temporalnego, które odgrywają ważną rolę w jej koncepcji badań. Toteż ich opisanie uważam za zabieg konieczny. Mam jednak uwagę dotyczącą zamiennego stosowania pojęć horyzont czasowy/temporalny i perspektywa czasowa/temporalna. Dyskusyjny wydaje się konstrukty „teraźniejsza perspektywa czasowa/temporalna”. W odniesieniu do „nastawienia” na teraźniejszość warto rozważenia byłoby pojęcie orientacji temporalnej/czasowej, które występuje w pracach m.in. Nurmiego, Trempały lub Czerwińskiej-Jasiewicz. Doktorantka ze względu na znaczenie konstruktu „doświadczania siebie w czasie” (metapoznanie temporalne) w jej projekcie zdecydowała się oprzeć na koncepcji Zimbardo i Boyda oraz na spójnych z nią pracach Stolarskiego i współautorów (2014).

W dalszej kolejności przedstawiony został sposób rozumienia metapoznania relacyjnego a punkt wyjścia stanowiła koncepcja Mary Main (2000) i jej badania zrealizowane wraz z Cassidy i Kaplan (1985). Zarysowano związki między metapoznaniem relacyjnym a przywiązaniem, co jest uzasadnione problemem.

Omówienie metapoznania jako samowiedzy zostało wsparte koncepcją metapoznania, które autorami są Wells i Matthews (1996). Zwrócono uwagę na trzy poziomy przetwarzania informacji i ich związki regulowane przez S-REF (samoregulująca funkcja wykonawcza). Doktorantka w omówieniu tej koncepcji zwróciła uwagę na jej zakorzenienie w psychologii klinicznej, które tłumaczy zainteresowanie dysfunkcjonalnymi przekonaniem metapoznawczymi, a które są także obecne w modelu badań.

W rozdziale czwartym – ostatnim we *Wprowadzeniu teoretycznym* zaprezentowano główne ustalenia z przeglądu badań nad psychologicznymi aspektami funkcjonowania związków

określonych przez Doktorantkę jako partnerskie. Treści tego rozdziału są starannie dobrane i ważne dla interpretacji rezultatów badań. Jest to rozdział, który określam jako „spinający” w logiczną całość wcześniejsze rozważania i dostarczający dobrej podstawy do zbudowania własnego modelu badań.

Na powyższej podstawie Doktorantka postawiła tezę głoszącą, że metapoznanie stanowi mediator związku między więzią w relacji romantycznej a oceną przeszłości oraz satysfakcją z życia. Zaproponowała stosowny prosty model, który w kolejnych „odstępach” ulegał uszczegółowieniu. Szkoda, że nie uwzględniono w nim zmian rozwojowych w czasie życia. Jednak taki model byłby trudny do sprawdzenia. W tabelarycznej formie Doktorantka przedstawiła zmienne objaśniane i objaśniające występujące w modelu (s. 71). Nie uwzględniła wśród nich płci, a w kilku pytaniach badawczych (cztery pytania na s. 67) i hipotezach (pięć hipotez na s. 70) wydaje się płeć ważną kategorią. Jest też podstawowym kryterium analizy porównawczej w części obejmującej badanie jakościowe.

Sposób przedstawienia pytań badawczych i hipotez utrudnia ich percepcję, choćby ze względu na powtarzającą się numerację – chociaż Doktoranta starała się je uporządkować ze względu na charakter pomiaru na grupę podlegającą pomiarowi kwestionariuszowemu i grupę podlegającą badaniu jakościowemu. Pierwsza z nich podzielona została na dwie podgrupy: pomiar kwestionariuszowy obejmujący jednostki i pomiar kwestionariuszowy obejmujący pary. W sumie postawionych zostało 10 pytań i 10 hipotez odnoszących się do pytań z grupy kwestionariuszowej (w tym kilka hipotez szczegółowych) oraz 4 pytania w grupie badań jakościowych – tu nie sformułowano hipotez. Pytania były numerowane od 1 do 5 i od 1 do 4, a hipotezy od 1 do 10. Jest to dość skomplikowany system numeracji – nie ma w nim spójności w numeracji pytań i hipotez. Jednak Doktorantka nie miała trudności w prezentacji wyników badań będących podstawą weryfikacji hipotez ani udzielania odpowiedzi na pytania z ostatniej grupy (jakościowe badanie).

Metody badań zostały opisane w stopniu wystarczającym. W części kwestionariuszowej wykorzystano narzędzia o dobrych parametrach: Kwestionariusz Postrzegania Czasu Zimbardo (2007), Skalę Satysfakcji z Życia (w adaptacji Z.Juczyńskiego, 2001), Kwestionariusz Stylów Przywiązania M.Plopy (2005), Kwestionariusz Ustosunkowań (Sukiennik, 2012), Kwestionariusz Negatywnych Treści Mtapoznawczych (M.Dragan i

W.Dragan, 2011) oraz Skalę Metapoznania Temporalnego według Stolarskiego, Krężolek i Witowskiej (2017). W badaniu jakościowym zastosowano metodę opartą na propozycji Hesse'a (2016), która została opisana w rozprawie. Przedstawiono także sposób analizy wypowiedzi.

Badaniami objęto 100 par heteroseksualnych pozostających w związkach intymnych, w większości w małżeństwie. Wiek badanych mieścił się w przedziale od 25 do 70 lat. Staż związku zawierał się w przedziale od 3 do 43 lat.

Ze względu na rozkład wyników odbiegający od normalnego w analizie zastosowano metodę bootstrappingu a istotność wyników oceniano z wykorzystaniem przedziałów ufności. Analizy ilościowe przeprowadzono na zmiennych standaryzowanych.

Rezultaty analiz statystycznych potwierdziły część hipotez, w tym hipotezę 1 dotyczącą związku między wybranymi aspektami metapoznania (metapoznaniem temporalnym i dysfunkcyjnymi przekonaniem metapoznawczymi) a doświadczeniem relacyjnym w postaci więzi w dorosłości. Istotny okazał się rodzaj więzi/styl przywiązaniowy. Hipoteza 2 dotycząca związku wybranych aspektów metapoznania i oceny przeszłości została potwierdzona częściowo, także hipoteza 3 dotycząca związków między wybranymi ujęciami metapoznania a satysfakcją z życia. Okazało się, że wybrane wymiary metapoznania nie pozwalają przewidywać satysfakcji z życia, co głosiła hipoteza 3c. Także hipoteza 4 dotycząca potencjalnych związków między metapoznaniem temporalnym a dysfunkcyjnymi przekonaniem metapoznawczymi uzyskała częściowe potwierdzenie w części odnoszącej się do Kontroli Temporalnej i Treści Metapoznawczych. Hipoteza 5 dotycząca mediującej roli wybranych aspektów metapoznania w związku między więzią w relacji romantycznej a przeszłością negatywną została potwierdzona z wykorzystaniem analizy mediacji: zarówno dla lękowego, jak i unikowego stylu przywiązania, a także dla pozytywnych przekonań o sobie i innych. Sposób numeracji hipotez utrudnia w niektórych przypadkach odczytanie rezultatów analizy statystycznej – przykładem jest analiza na s. 105.

Na stronach 106 – 109 przedstawiono rezultaty analiz z podziałem na płeć – bez przyporządkowania do hipotez.

Na s. 109- zamieszczono weryfikację dodatkowej hipotezy dotyczącej mediacji wielokrotnej zakładającej pośredniczącą rolę dwóch mediatorów w związku między więzią w relacji

romantycznej a satysfakcją z życia. Mediatorami okazały się MKP i Przeszła Negatywna Perspektywa Czasowa – dla związku stylu unikowego i stylu lękowego z satysfakcją z życia.

Hipotezy dotyczące specyfiki związków wśród mężczyzn i kobiet zostały potwierdzone częściowo. Generalnie, potwierdzono znaczenie czynnika płci.

Ze względu na złożoność modelu, wielość hipotez i sposób prezentacji materiału nie jest możliwe szczegółowe przedstawienie efektów analiz statystycznych. Toteż zwrócono uwagę na wybrane ze względu na doniosłość ustaleń.

Interesujące rezultaty dała analiza badań jakościowych, w których uczestniczyło 5 par.

Doktorantka wskazała ograniczenia swych badań, które dostrzega między innymi, w niewłączeniu sędziów kompetentnych do analiz jakościowych.

Za najbardziej wartościową część rozprawy uważam dyskusję wyników. Jest to dojrzały wywód, w którym Doktorantka bazuje na pracach swej Mistrzynie Profesor Marii Ledzińskiej i odwołuje się do podstaw teoretycznych, które znajduje między innymi w opracowaniach takich badaczy, jak Philip Zimbardo, Maciej Stolarski, Wojciech Dragan (i innych autorów).

Generalnie rezultaty badań potwierdziły obecną w literaturze psychologicznej tezę o współzależności w relacji pary intymnej, w tym satysfakcji z życia kobiet i mężczyzn w ustabilizowanej relacji intymnej i zależność związków satysfakcji z życia z wybranymi aspektami metapoznania, jak i stylami przywiązania - od płci.

Rozpoznano także pozytywny aspekt poznawczy jako czynnik ochronny przed dysfunkcjonalnymi przekonaniami metapoznawczymi.

W przedostatnim podrozdziale Doktorantka wskazała dostrzeżone ograniczenia projektu, z których większość dotyczy zastosowanych narzędzi i kolejności ich prezentowania osobom badanym. Uzasadnia wybór narzędzi ich podstawami teoretycznymi. Doktorantka rozwiewa swe wątpliwość co do słuszności decyzji o zastosowaniu skali SWLS a nie skali zadowolenia ze związku – pragnieniem by uzyskać bardziej uniwersalne wnioski. Faktycznie, uważna analiza tekstu wskazuje, że satysfakcja z życia okazała się ważną zmienną w modelu.

Rozprawę kończy refleksja Doktorantki o możliwości wykorzystania wyników jej badań w praktyce, a przede wszystkim w psychoterapii par, psychoterapii rodziny, jak i psychoterapii indywidualnej.

W pracy występują nieliczne pominięcia w bibliografii przywołanych w tekście pozycji (np. brak pracy G.Kochańskiej z 2016), co można wytłumaczyć wielością przywołanych prac – (bibliografia obejmuje 33 strony). Zdarzają się błędy interpunkcyjne i niedociągnięcia stylistyczne. Zamienne stosowanie terminów (np. horyzont i perspektywa, strategia i styl). Pominięto zmienną wieku w zestawieniu zmiennych. W dyskusji nad wynikami warto zastanowić się nad znaczeniem stażu związku, posiadaniem dzieci i ich wiekiem. Pary, które pozostają związku 30 - 40 lat (lub dłużej) mają zapewne nie tylko dorosłe dzieci, ale niektóre z nich mogą mieć wnuki. To doświadczenie własnego rodzicielstwa i doświadczenie bycia dziadkiem/babcią może zmieniać percepcję więzi z własnymi rodzicami, która została zawiązana we wczesnym dzieciństwie. Może ją aktywować, stymulować do refleksji nad nią, a na pewno do rekonstrukcji doświadczeń w tym obszarze. Kontynuując badania warto by było zatem rozważyć zwrócenie większej uwagi na staż pary i obecność kolejnych generacji w rodzinie.

Reasumując, praca jest trudna w percepcji ze względu na konstrukty w niej występujące: ich wielość i złożoność. Pojęcia i koncepcje podstawowe ze względu na problem zostały przedstawione i osadzone w teorii. Dostarczono podstawy empiryczne w dostępnym zakresie, który był ograniczony specyfiką, oryginalnością i złożonością podjętego problemu. Satysfakcjonująca jest dyskusja nad rezultatami badań. Doktorantka wykazała się umiejętnością gromadzenia literatury, syntezy danych z wielu źródeł, budowy modelu badań, wytrwałością w analizowaniu zebranego materiału, kompetencjami w zakresie analizy ilościowej, umiejętnością wnioskowania z danych oraz prowadzenia dyskusji naukowej i samokrytycznego podejścia do swej pracy.

W związku z powyższym uznaję, że Kandydatka do stopnia doktora Pani mgr **Weronika Kłakulak-Torba** przedstawiła w rozprawie oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazała się wiedzą teoretyczną w dyscyplinie oraz kompetencjami niezbędnymi dla prowadzenia pracy naukowej.

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska przygotowana przez mgr **Weronikę Klakulak-Torbę** spełnia wymagania określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku wraz z późniejszymi zmianami Dz. U. z 2016 r., poz. 882 i 1311, art 13.1.

Wnoszę o dopuszczenie Pani mgr **Weroniki Klakulak-Torby** do dalszych etapów postępowania

Hanna Liberska